

¶ Poul Houe & Sven Hakon Rossel (eds.), *Images of America in Scandinavia*. Amsterdam – Atlanta: Rodopi, 1998. 232 p. ISBN 90-420-0611-0. Prijs NLG 38,--.

Hoewel Nederlanders zich qua mentaliteit graag mogen vergelijken met Scandinaviërs, verschillen ze in ten minste één opzicht aanzienlijk van hun Noorderburen, namelijk op het punt van het sociaal-cultureel patriotisme. De traditionele Noorse festiviteiten op de 17e mei zijn niet te vergelijken met de vrolijk anarchistische Nederlandse vrijmarkten op Koninginnedag: het is ondenkbaar dat een Nederlands tienermeisje zich in een *bunad* zou hijsen. Elke Zweed kent zijn Bellman, terwijl de Nederlander aan het kampvuur met de mond vol tanden staat als hem om een Nederlands lied wordt gevraagd. En de op nationale superioriteitsgevoelens gebaseerde actieve Deense Eurosceptis (het *Nej* van 1992, *Folkebevægelsen mod EU*) staat in contrast tot de desinteresse en pragmatische houding van de Nederlanders tegenover Europa.

De titel van de hier te bespreken bundel, *Images of America in Scandinavia*, riep bij mij dan ook een vraag op die in het boek zelf niet rechtstreeks wordt beantwoord, namelijk: is de beeldvorming rond Amerika (dat wil zeggen de VS) in Nederland positiever dan in Scandinavië? De bovenstaande voorbeelden wijzen immers op een positieve kijk op de Amerikaanse cultuur in ons land: de *casual wear*, de popmuziek (de Nederlander kent zijn Amerikaanse popsongs) en de opener houding tegenover supranationale en federale structuren. Daar staat echter tegenover dat er van oudsher ook een tegenbeweging in ons land is, die de grote Amerikaanse invloeden ziet als een platvloerse bedreiging van de Nederlandse, ja Europese cultuur. Huizinga en Ter Braak (“Waarom ik ‘Amerika’ afwijs”) waren vroege exponenten van deze beweging, maar tot de dag van vandaag wordt door cultuurpessimisten gewaarschuwd voor “Amerikaanse toestanden”. Er is geen reden om aan te nemen dat deze dubbele houding tegenover Amerika niet ook in Scandinavië te

vinden is, maar mijn veronderstelling was dat het anti-Amerikanisme er mogelijk sterker zou zijn.

De onderhavige 'imagologische' bundel is samengesteld door twee scandinavisten *extra muros*: Poul Houe van de University of Minnesota en Sven Hakon Rossel van de Universität Wien (voorheen University of Washington) en bevat acht bijdragen. De samenstellers wijzen erop dat er al vele studies zijn gewijd aan culturele identiteit, maar dat de interactie tussen deze verschillende identiteiten en de beelden die zij opleveren - zo onmisbaar in een globale cultuur - nog wordt verduisterd door veel misverstanden, en zij spreken de hoop uit dat dit boek bijdraagt tot een beter begrip van de culturele wisselwerking tussen Scandinavië en de Verenigde Staten.

De bundel bevat een algemene inleiding over de beeldvorming van de VS in de Deense - en bij uitbreiding Scandinavische - literatuur, gevolgd door telkens twee bijdragen over resp. Denemarken, Noorwegen en Zweden, waarvan de eerste is gewijd aan vertalingen van Amerikaanse literatuur, terwijl de tweede zicht geeft op een bredere beeldvorming rond onder andere politiek, muziek, beeldende kunst en socio-culturele instellingen. De laatste bijdrage behandelt degenen wier Amerikabeeld zowel Amerikaans als Scandinavisch is.

Rossels inleiding begint met een Zweedse ballade, "Lovsång över det fjärran Amerika", die tot voor kort nog werd gezongen door nazaten van Zweedse immigranten in Minnesota. De ballade schildert Amerika af als een paradijs en een luilekkerland. Rossel wijst erop dat dit lied niet oorspronkelijk Zweeds is, maar een vertaling van H.C. Andersens "Brødre, meget langt herfra" (1836), dat uitdrukking geeft aan een ideaalbeeld dat algemeen was voor de toenmalige kijk op Amerika. Dat ideaalbeeld werd mede ingegeven door de toen zojuist ingezette massale emigratie naar de Verenigde Staten. Voordien vindt men slechts sporadisch verwijzingen naar Amerika in de Scandinavische literatuur, maar met de emigratie neemt ook het aantal publicaties over het verre continent toe.

Het aanvankelijke ideaalbeeld wordt echter al gauw verstoord door berichtgeving over de harde praktijk. In de jaren 1840-50 overheerst een negatiever beeldvorming, onder andere in romans en in vele balladen.

Ook Andersen heeft nu een gemengde kijk, zoals onder andere blijkt uit zijn sprookje “Det nye Aarhundredes Musa” (1861). Maar ook in deze periode waren er positieve geluiden, onder andere van Fredrika Bremer, die het land beschrijft als voorbeeld op het gebied van sociale programma’s, mensenrechten en vrouwenemancipatie. Het positieve beeld overheerst ook in de literatuur van *Det moderne Gennembrud*, waarin het wemelt van de emigrantentypen, die de VS zien als mogelijkheid om te ontsnappen aan het kleinburgerlijke vaderland. Verschillende auteurs bezochten Amerika, onder andere Bjørnstjerne Bjørnson en Knut Hamsun, die respectievelijk positief en negatief reageerden. De eerstgenoemde arriveerde er met de nodige scepsis, maar trof een maatschappij aan die was gebaseerd op gelijkheid, terwijl Hamsun in zijn boek *Fra det moderne Amerikas Aandsliv* zeer felle kritiek levert op een conformistische maatschappij van geldwolven.

Door de overheersing van de Frans-naturalistische school der Brandesianen duurt het tot de 20^e eeuw voordat Amerika ook een rol begint te spelen als cultureel voorbeeld. Walt Whitman inspireert diverse auteurs, zoals Johannes V. Jensen, Tom Kristensen en Jens-August Schade. In het populaire genre publiceert Johannes V. Jensen als broodschrijver ook western- en detective-feuilletons in Amerikaanse stijl. De veramerikanisering vindt zowel aanhangers (Knud Sønderby, *Midt i en Jazztid*), als tegenstanders (Jacob Paludan, *De vestlige Veje*).

Na de Tweede Wereldoorlog wint *the American way of life* snel terrein. In de werken van Leif Panduro en Klaus Rifbjerg zijn dry martini, popcorn en hamburgers volledig geaccepteerd. Maar anderzijds vallen dezelfde schrijvers de VS hard aan over de Vietnamoorlog, en Panduro schrijft een bijtende satire over Deens-Amerikaanse immigranten (*Vejen til Jylland*). In Zweden zijn Sara Lidman en Göran Sonnevi en in Noorwegen Jan Erik Vold, Tor Obrestad en Jens Bjørneboe kenmerkend voor het geradicaliseerde anti-amerikanisme van de jaren '60. Bjørneboe publiceert zijn essaybundel met de ironische titel *Vi som elsker Amerika*. De jaren '70 worden meer gekenmerkt door een haat-liefde-verhouding en vanaf circa 1980 heeft de positieve kijk duidelijk de overhand, onder andere in Dan Turèlls vurige inleiding tot de Amerikaanse popcultuur, *Amerikanske Ansigter*.

De bijdragen over vertalingen van Amerikaanse literatuur in Denemarken (door Claus Secher), Noorwegen (door Hans H. Skei) en Zweden (door Rolf Lundén) vertonen opvallende overeenkomsten. In de 19e eeuw hadden Harriet Beecher Stowe's *Uncle Tom's Cabin* en de meisjesboeken van Louisa Alcott veel succes, en in wat mindere mate ook de werken van Cooper en Twain. De echte doorbraak van Amerikaanse auteurs kwam echter pas in de 20e eeuw. Vertalingen van sociaal geëngageerde werken van Sinclair en London beleefden herdruk op herdruk. Nobelprijswinnaars als Lewis, Pearl S. Buck, Hemingway en Steinbeck hadden ook veel succes in vertaling, in tegenstelling tot Faulkner en Scott Fitzgerald. Na de Tweede Wereldoorlog waren de bekendste namen die van Mailer, Updike, Bellow, Vonnegut, Irving en Singer. Vrouwelijke auteurs als Marilyn French, Erica Jong, Anne Tyler en Toni Morrison trokken vooral veel lezers in Noorwegen. In het populaire genre waren de detectives van Queen, Gardner, Cain en Chandler zeer succesvol, evenals de talloze stripboeken, en de horrorboeken van King, Koontz en Anne Rice.

De drie hoofdstukken over de invloed van de Amerikaanse cultuur in Scandinavië, van respectievelijk Steffen Elmer Jørgensen voor Denemarken, Øyvind T. Gulliksen voor Noorwegen en Birgitta Steene voor Zweden vormen een nadere adstructie van de bijdragen over literaire beeldvorming en invloeden. Jørgensen toont aan dat de Verenigde Staten vanaf 1776 onafgebroken de aandacht van Denemarken hebben getrokken, en dat fascinatie bij de Denen de overhand heeft: eerst was het verre land het symbool van politieke democratie, toen het beloofde land voor emigranten, daarna de technologische kampioen, de bevrijder, de politieke wereldleider, en ten slotte de exporteur van een wereldomvattende populaire cultuur. De bij tijden oplaaierende scepsis tegenover bepaalde aspecten van de Amerikaanse invloed werd gecompenseerd door het enthousiasme over andere aspecten. Het echte anti-amerikanisme overheerste slechts in de jaren 1965-1985; de haat-liefdeverhouding is gebleven.

Gulliksen analyseert, onder andere aan de hand van de geschriften van Bjørnson, Hamsun en Bjørneboe, de Noorse houding tegenover Amerika, die sterke overeenkomsten vertoont met de door Jørgensen

geschetste Deense attitude. Hij maakt duidelijk dat Noorwegen in de loop van de tijd steeds sterker veramerikaniseerd is en dat er weliswaar een sterk kritisch bewustzijn van deze invloed is, maar dat de vermenig van Amerikaanse en Noorse cultuur soms iets verrassend nieuws oplevert, bijvoorbeeld in de Noorse jazz. Het hoofdstuk van Steener over Zweden laat zich het beste kort samenvatten aan de hand van de hand van enige tussenkopjes: America, the metaphor – The civilistiv view – Early critical voices – The Swedish immigrants image – The Yankee image – American mentality and the Frontier Image – Swedish image of America: The cultural-elitist attitude – The Swedish fear of Americanization – American Culture: a counter-image – America: lost parent, usantrope or role model?

Poul Houe besluit de bundel met een overzicht van het (geschakeerde) Amerika-beeld in “Scandinavisch-Amerikaanse” literatuur, dat wil zeggen literatuur die is geschreven door Scandinavische immigranten en hun nazaten, ongeacht of deze literatuur is geschreven in de moedertaal van de immigrant of in het Engels. Houe behandelt een hele reeks grote deels vergeten schrijvers, maar gaat nader in op het werk van de Noor Ole Rølvaag, de Deen Sophus Keith Winter en uiteraard ook in op de bekendste werk van deze aard, het vierdelige emigrantenepos van de Zweed Vilhelm Moberg.

Images of America in Scandinavia is een interessante bundel, al was het maar omdat het de eerste in zijn soort is, omdat het een schat aan nieuwe gegevens bevat en omdat er veel verwijzingen naar zeer verspreide publicaties in staan, zodat het werk uitstekend dienst kan doen voor verder onderzoek, een van de doelen die de samenstellers uitdrukkelijk in hun voorwerk noemen. Zeer positief is in dit verband dat het boek is voorzien van een uitgebreid personenregister.

Jammer is dat er nogal wat overlappingsen zijn, zoals al wel blijkt uit bovenstaand referaat. Een wat strakkere redactie had hier herhalingen kunnen voorkomen. Ook de lengte en de diepgang van de bijdragen loopt nogal uiteen. Zo was het beter geweest als de drie vrij korte stukken over de vertalingen van Amerikaanse literatuur tot één tekst waren bewerkt, waardoor meer ruimte was overgebleven voor beantwoording van de vraag welk beeld welke vertalingen bij welke groepen lezers heb-

ben achtergelaten. Grote aantallen vertalingen van uiteenlopende en in de tijd gespreide auteurs zeggen immers nog niets over het Amerika-beeld dat deze vertalingen bij 'het' Deense, Noorse of Zweedse publiek oproepen. De genoemde doelstelling om een beter begrip te krijgen van de culturele wisselwerking wordt uiteraard niet gehaald, omdat het alleen gaat om beeldvorming aan Scandinavische zijde. Gelukkig geven de samenstellers zelf al aan dat zij hopen op een pendantstudie, *Images of Scandinavia in America*.

En wat nu mijn vulgair-sociologische beginvraag betreft: nee, het is geen kwestie van óf cultureel patriotisme óf veramerikanisering. De Amerikaanse invloed is in Scandinavië minstens zo sterk als in Nederland: wie Jørgensens paragraaf over populaire Amerikaanse t.v.-programma's neemt, kan er met de 'zoek-en-vervang'-functie zo een stuk over Nederland van maken. Maar vooralsnog slaagt men er in Scandinavië redelijk in, het eigene en het vreemde in evenwicht te houden of zelfs tot iets nieuws te combineren. Of deze symbiose stand houdt, moet de tijd uitwijzen.

Diederik Grit, Hogeschool Maastricht